

Краёвае становішча¹

Антон Луцкевіч

Сотні гадоў жывем мы тутака разам – на адной Зямлі – беларусы і літвіны, палякі і жыды. Нейкі гістарычны прымус, дужэйшы, чым жаданні мільёнаў людзей, звязаў нас усіх і разам далучыў да дзяржавы Расейскай.

Нельга думаць, каб нам калі-небудзь давялося разысціся ў розныя бакі і рассяліцца. Нельга думаць, бо Край гэты стаў родным роўна для ўсіх: і для адвечных жыхароў яго – беларусаў, і літвінаў, і для “прымакоў” колішніх палякаў і жыдоў. З гэтай Зямлёй звязана наша мінуўшчына і будучына. На ёй спазналі мы многа гора і бед – і лепшай долі тутака дачакаемся.

Але гэту долю павінны мы здабыць усе разам: мэты ў нас тыя самыя, і тыя ж перашкоды спатыкалі мы ўсе на дарозе сваёй.

Чаму гібее народ беларускі? Бо цёмны, а дарога да развіцця сваёй культуры для яго зачыненая, ды нават у школе замест асветы суляць яму “абрусенне”. Бо бедны, а ўсялякая грамадская праца дзеля стварэння эканамічнай сілы натыкаецца на паліцэйскі вокліч: “Стой! Ані кроку ўперад!” Бо раздзелены балотамі, лясамі ды абшарамі чужых зямель; бо брата проці брата іншай веры цкуюць яго ворагі; бо не ведае нават, хто ён... Ці ж у такіх варунках жыццё народу можа цячы вольна і шырока?!

Тыя ж ненармальныя варункі спыняюць развіццё літвінаў, прымушаючы іх кожную драбніцу здабываць страшэнна вялікай цаной. Тыя ж варункі спарадзілі ў тутэйшых палякаў нейкі хворы нацыяналізм, які не дае ім бачыць навокал сябе братоў іншых нацый, што цяжка змагаюцца “За нашу і вашу волю”. І гэтыя самыя варункі, гэтае ж бяспраўнае палажэнне адрывае ад жыдоўскага народу яго інтэлігенцыю, прымушае яе перарабляцца ў расейцаў і аддаваць усе сілы свае на працу дзеля развіцця расейскай культуры, забываючы аб мільённай грамадзе цёмнага, галоднага, загнанага жыдоўскага “дэмасу”, духоўнае багацце каторага змяшчаецца ў хедэры² і сінагозе.

---

¹ Перакладзена паводле: Łuckiewicz, Anton (1912). “Do czytelników”. *Kurjer Krajowy*, 08 (21).11.1912.

² Хедэр – яўрэйская рэлігійная пачатковая школа. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

Дзясяткі гадоў жыве наша старонка ненармальным жыццём. Гэта вынік так званай “акраіннай” палітыкі ўраду, які сваёй мэтай на “акраінах” паставіў дэнацыяналізацыю “іншародцаў” – у тым ліку і беларусаў. Не кажучы аб абмежаваннях правоў кожнай нацыі паасобку, адзначым, што і эканамічнае жыццё нашага краю, ад каторага залежыць доля ўсіх нацый, спатыкае тутака страшэнныя перашкоды. Абмежаванні права куплі-продажу зямлі³ затрымліваюць пераход дворных абшараў да сялян. Каланізацыя Літвы і Беларусі велікарускімі сялянамі (стараверамі) прымушае лепшыя мясцовыя сілы шукаць спосаб да працы ажно за акіянам – у Амерыцы; тут, дома, літвін ці беларус, калі ён каталік, дакупіцца [зямлі] не можа, – ды нават праваслаўным беларусам банк прадае зямлю тады, калі застаецца лішак пасля прывозных расейскіх каланістаў.

Праз дзясяткі гадоў ніхто не рупіўся аб сялянскай гаспадарцы, не даваў нашым хлебаробам падмогі ні навукай, ні грашамі (таннага крэдыту і цяпер няма ў вёсцы), а ўсялякія сялянскія хаўрусы – банчкі, крамы хаўрусныя⁴ і да т. п. – зацвярджаюць у нас вельмі неахвотна. У трох губернях – Віленскай, Гарадзенскай і Ковенскай, дзе народ найбольш культурны, дагэтуль не заводзяць земства, і ўсім жыццём вёскі найчасцей кіруюць тутака людзі, прысланыя з чужога краю, незнаёмыя з тутэйшым жыццём, з тутэйшымі патрэбамі. У гандлі гэтаксама бачым усялякія абмежаванні некаторых нацый (права свабодна жыць усюды), а фабрычныя промыслы часта-густа не маглі развівацца затым, што ўстаноўленыя былі для нашага краю надта невыгодныя для нас прывозныя тарыфы. Урэшце, тут, на нашай зямлі, урад ні за што не дазваляе адкрыць універсітэту, без якога мы ніколі не будзем мець даволі культурных работнікаў, патрэбных для развіцця краёвага жыцця.

³ Пасля задушэння паўстання 1863–1864 гадоў расійскі ўрад намагаўся абмежаваць польскія ўплывы ў заходніх губернях. Сярод іншага прымаўся абмежавальныя захады, якія перашкаджалі асобам каталіцкага веравызнання ўзмацняць свой маёмасны стан. Так, з 10 снежня 1865 года царскім указам асобам польскага паходжання забаранялася набываць новыя памешчыцкія маёнкі. У выніку землеўладальнікам-палякам (да якіх аўтаматычна далучаліся ўсе асобы каталіцкага веравызнання) пакідалася толькі права перадаваць ужо наяўную ў іх зямлю ў спадчыну. Палажэннем Камітэта Міністраў ад 27 студзеня 1901 года абмяжоўваліся ў праве набыцця зямельнай маёмасці і сяляне-каталікі, якім нельга было набываць зямлі больш за 60 дзесяцін на двор. І хоць большасць гэтых абмежаванняў неўзабаве была адменена царскім указам ад 1 мая 1905 года, да самага пачатку Першай сусветнай вайны поўнага ўраўнавання ў маёмасных правах каталікоў і праваслаўных так і не адбылося. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

⁴ Маюцца на ўвазе тагачасныя найбольш распаўсюджаныя формы сельскай кааперацыі ў Расійскай імперыі – крэдытна-ашчадныя таварыствы і грамадскія “спажывецкія лаўкі”. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

Усё гэта вельмі цяжка адбіваецца на жыцці кожнай асобнай нацыі, кожнага класу, кожнага стану. Гэткая “аўтаномія in minus”⁵ затрымлівае ўсебаковае развіццё краю і яго жыхароў. І кожны павінен ведаць, што першая справа, дзеля якой з чыстым сумленнем могуць і павінны працаваць поруч беларусы і літвіны, палякі, жыды і іншыя, гэта – адварнуць тую “аўтаномію наадварот”.

Гэтак бачым, што ўсе тутэйшыя нацыі звязаныя не толькі тым, што на адной зямлі жывуць: нас злучае ў адну вялікую сям’ю, у адно брацтва наша доля-нядоля, нашы беды і жаданні, наша *супольная палітычная думка*. З той думкі творацца краёвая праграма, паводле якой усе мы павінны *змагацца за шчасце краю*.

Не ўсе прыстаюць на гэта. У кожнай нацыі ёсць людзі, каторым і цяпер жывецца добра, каторыя патрапілі накінуць уладу сваю на шыю тых слабейшых, чым яны, і жывуць іх працай крывавай... У іх свая асобная мэта. Таксама ёсць людзі, якія не хочуць працаваць дзеля нашай старонкі затым, што для іх яна чужая: адны працуюць дзеля Польшчы, другія шукаюць бацькаўшчыны ў Палестыне, трэціх сэрца цягне ў Маскву. Тут – у нас – яны быццам госці дачасныя. Яны хаваюць свае сілы, сваю здольнасць дзеля іншай зямелькі, каторую лічаць сваёй бацькаўшчынай. Гэта не грамадзяне нашага краю, а *каланісты*. Яны заўсёды застануцца для нас чужымі. Для іх краёвая ідэя не мае ніякай цаны.

Найгоршы вораг краёвай ідэі – *нацыяналізм*. Нацыяналізм – гэта хворае пачуццё сваёй нацыянальнай асобнасці. Нацыяналісты – усё роўна, якой нацыі – апрача сваіх, сваёй нацыі, свету не бачаць. Для іх няма нічога важнага, каштоўнага, калі гэта стварыў чужы народ. У іх вачах вялікія сусветныя ідэалы адыходзяць на другі план. Жадаючы волі для свайго народу, нацыяналісты не бачаць, што іншыя нацыі гібеюць у няволі, ды самі гатовы ціснуць і зневажаць слабейшую нацыю, калі маюць над ёю ўладу. Здзек і ўціск, кажуць яны, благі тады, калі яго пераносіць іх народ; калі ж іншы – гэта іх не цікавіць. Нацыяналісты гавораць паволе асноў этыкі людаедаў: “Калі вораг забіў і з’еў маю жонку, – гэта дрэнна; калі ж я гэтаксама зраблю з жонкай ворага, то будзе добра”. Не дзіва, што і ў нашым краі людзі, якіх захапіў нацыяналістычны шал, не могуць жыць у згодзе, не могуць згаварыцца аб супольнай працы дзеля супольнай карысці ўсяе зямлі

⁵ Не на карысць (лац.) – *Заўвага навуковага рэдактара*.

нашай: тутака больш, чым дзе-небудзь, усялякіх нацыянальных спораў, і ў ненармальных палітычных варунках яны вырастаюць у вялікі пажар нацыянальнага змагання ўсіх з усімі. Нацыяналісты асвятляюць гэтае змаганне, ставяць яго сваёй мэтай. Сляпыя: яны не хочуць ці не могуць зразумець, што карабель, плывучы ў буру па бязмерным акіяне, напэўна пайшоў бы на дно, калі б кожны матрос думаў аб сабе, забыўшыся аб караблі!

Нацыяналізм дужа пашыраны ў нас. Ён пануе ў польскім грамадстве, захапіў багата літвінаў і жыдоў, агарнуў бязмала ўсіх тутэйшых расейцаў, асабліва ж пераробленых з беларусаў. Не сягоння, дык заўтра можна спадзявацца, што гэта хвароба не абміне і беларусаў, несучы з сабой нянавісць да іншых нацый, каторай дагэтуль у нас не было і няма, кіруючы сілы нашага народу не на творчую дарогу, а на дарогу змагання з нашымі братамі, звязанымі з намі гісторыяй краю і супольнай нядоляй. Ад яе павінны мы бараніць наш народ, пакуль не позна, пакуль яна ня ўелася ў душу яго. І ў гэтым змаганні з нацыяналізмам нам пададуць руку ўсе шчырыя дэмакраты іншых нацый, якім і мы павінны, чым мага, дапамагаць у іх рабоце. Мы павінны цвёрда памятаць, што ў дэмакратаў усіх нацый ёсць адна супольная дарога, адны ідэалы – агульналюдскія ідэалы *волі, роўнасці і брацтва*, каторыя абыймаюць і ўсе нашыя, беларускія, патрэбы, нясуць і нам вызваленне. Шчыры дэмакратызм, ваюючы за спаўненне гэтых ідэалаў, роўна бароніць ад здэку і ўціску беларуса і літвіна, паляка і жыда.

Дэмакратызм – гэта жаданне вызваліць з палітычнага і эканамічнага ўціску тую вялікую, многамільённую грамаду народу, што працай сваёй корміць уселькі свет, а за гэта сама падчас галодная, што сваімі рукамі будзе фундамент для высокай культуры, а сама жыве ў цемнаце, што бароніць дзяржавы ад ворагаў, а сама гіне ў бяспраўі. Мы, беларусы, гэта яшчэ, бадай, чыста мужыцкі народ, і няма ў нас дагэтуль станаў і класаў, якім бы жылося вольна. Мы, беларусы, гэта прыродныя дэмакраты. І затым то ў той момант, калі ідэалы дэмакратызму заваюць сабе пачэснае месца ў жыцці, настане хвіліна вызвалення і беларускага народу. З дэмакратамі ўсіх нацый мы можам і павінны ісці поруч, нага ў нагу: толькі між імі знойдзем мы таварышаў у змаганні за *нашу* волю, за *наша* шчасце. На грунце з'яднання дэмакратычных элементаў усіх тутэйшых нацый здолеем мы стварыць вялікую сілу, здолеем весці выразную *палітычную лінію*, карысную для ўсяго краю, усіх жыхароў яго.

Гэтак вымалёўваецца палітычнае становішча беларусаў у нашых краёвых справах: становішча *дэмакратычна-краёвае*. Яно – і толькі яно адно – дае нам магчымасць абмінуць ці хаця б зменшыць, колькі можна, тыя нацыянальныя сваркі, якія што болей развіваюцца ў нашай старонцы, марнуючы бескарысна падчас найлепшыя сілы народу. Яно дазваляе нам усю творчую сілу народу, што абудзіўся ад векавога сну, накіраваць да спакойнай культурна-нацыянальнай работы, да працы дзеля ўмацавання нашага грамадства, да вызвалення народу з эканамічных путаў, да ўсебаковага адраджэння яго.